

IŞIK ERGÜDEN İLE SÖYLEŞİ

Ercan y YILMAZ

Söyleşimizin temelini Işık Ergüden'in Hapishane Çağı, Kapatılan İnsan kitabı ve çevirmenliği oluşturuyor. Kitap, Goya'nın zindanda elleri ayakları zincirlenmiş bir mahkûmu çizdiği gravürünün adıyla başlıyor; "Tutsaklık Suçun Kendisi Kadar Barbarcadır." Metin boyunca, ceza olarak kapatılmanın saçmalığı, toplumun büyük bir hapishane oluşu, insanın şahsi hapishanelerinin varlığı ve hapishanelerin nasıl reform kabul etmediği, neden kesinlikle yıkılmalarının gerektiği konularında dikkatimi hep diri tuttu bu kitap.

"Hapishanedeyken hapishane üzerine düşünmek, insanın önünü tıkayan, içini ketleyen onlarca şey arasın-

Işık Ergüden Kurgusuz ve Yaşanmamış *

dan sıyrılarak bir düşünce oluşturmak oldukça güç; fazlasıyla öznel ve kısmi bir bilgiyle yetinmek de çok muhtemel olduğundan, araya hem 'dışarı'nın hem de bunca zamanın girmiş olması işe yaraymış olabilir.” (Hapishane Çağı, S. 26)

Şunu sormak istiyorum. “Hapishane reform kabul etmez, mutlaka ilga edilmeli,” fikri kitapta belirgin bir yerde. Sonuçta bunlar doğal yapılar değil ve bunların insan eliyle bir başlangıcı vardır. Suçtan dolayı sürgün etme, bilekten el kesme, kırbaçlama, idam uygulamalarına karşı bir reformdan doğmuş değiller midir? Ya da hapishanesiz bir toplum mümkün mü?

Birçok kurum gibi hapishane de kendince bir tarihi, başlangıcı olan bir kurum. Ancak yaşadığımız hayatlar, bu hayatların bize sunduğu tahayyül bir tür süreklilik duygusu, “ezelden ebede var olma” hissi vermek üzerine kurulu. Sistemin neredeyse her kurumu bu sonsuzluk hissiyle, de-

ğişmezlik, değiştirilemezlik duygusuyla “pazarlanıyor” algımıza. Ama tarihselliği bilmek bize herhangi bir şeyin ortaya çıkış saiklerini açıklayabileceği gibi, yokoluş ihtimallerini de açıklayabilir. Hapishane de bu türden kurumlardan biri. Bir reform düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkmış, ama birçok kurumun makus talihinden kaçamamış, ne suçu ne de suçluyu ortadan kaldıramamış; tersine “adli suç” ve “adli suçlu” kategorisi açısından bir tür suç ve suçlu üretim mekânı olduğunun sayısız örnekleri verilebilir. Emekçi sınıflardan ve yoksullardan oluşan geniş hapishane kitlesi aynı zamanda “suç endüstrisi”nin de yeniden-üretim kanallarından biri olarak sistemin işleyişinde önemli bir yer işgal eder. Muhafiflerden oluşan hapishane kitlesi ise topluma gözdağı vermenin, rehine tutmanın, içeri atılanları kimliksizleştirmenin önemli kozlarından biridir. Dolayısıyla hapishane, bütün tarihselliğiyle, toplumu suçtan ve suçludan korumanın değil, sistemi sürdürmenin aracı olarak işlev gören kurumların en önemlisidir.

Geçenlerde, ABD'deki ırkçı cinayet karşısında yükselen protesto hareketleri sırasında bir eyalette polis teşkilatını fesketme kararı alınmıştı; gerekçe ise “polis teşkilatında reform yapılamaz”dı. Aynı şey sanırım aralarında hapishanenin de yer aldığı birçok kurum için söylenebilir. Hapishanenin özü, bir kişinin zamanına ve mekânına el koymak, kişiyi yaşantısından, ilişkilerinden, insanı insan yapan toplumsal, duygusal, düşünsel ilişkiellik yumağından yoksun bırakmak olduğuna göre; en iyi hapishane bile bu ilkeyi esas aldığına göre; böyle bir sürecin sonucunda “bireyi topluma kazandırma”yı düşünmek en hafif deyimle safdillik olacaktır... Hapishaneyi sadece bu “öz”den ibaret görmek de ayrı bir safdillik olur. Kapatılan insan maddi, manevi işkence yöntemlerine, hak gasplarına, insanlık dışı yaşam koşullarına maruz bırakılır. Bütünüyle sistematik ve yoğunlaştırılmış bir baskı mekânı olan hapishaneler, maddi ve manevi güce boyun eğen, “suç endüstrisi”ne aday, itaatkâr, otoriteye hizmete hazır kitle üretiminde başat rol oynar (neyse ki, “üretim hatası” her zaman ihtimal dahilindedir; baş eğmeyen, hapishanenin kişiliksizleştirme siyasetini reddeden asiler hep çıkar!).

Dolayısıyla, hapishanesiz bir toplumu, tıpkı devletsiz, ordusuz, tumarhanesiz bir toplum gibi, hayal etmekten geri duramayız. Ütopyalardan vazgeçemeyiz; gerçekleşme ihtimalleri üzerinde hep kafa yormalyız. Nasıl ve ne koşullarda gerçekleşebileceğini henüz bilemesek de; hapishanelerde reform taleplerinden asla vazgeçmeyecek olsak da; hapishanesiz bir toplum talebi, sömürsüz, baskısız bir dünya ta-

Işık Ergüden

Hapishane Çağı*

Kapatılan İnsan

*SEL

lebinin ayrılmaz parçası olmalıdır. “Suçluları ne yapalım?” sorusundan önce, suçu doğuran, besleyen koşulları nasıl ortadan kaldırmamız sorusunu sormak hapishanelere de tarihsel bir sınır çekmenin kapısını açabilir.

Bir seçim kampanyasında “yeni hapishane” vaatleri bile oldu bu ülkede... Hapishanelerinin kapitalizmden kaynaklandığının bir örneği olabilir mi? Hapishane - Kapitalizm ilişkisi çok mu sıkı?

Kapitalizm her bir boku nimete çevirmeyi gayet iyi bilen, kendi kâr ve çıkarını “allahın lütfu”na döndürüp tüm gezegenin, hayvanların, bitkilerin ve elbette insanın da başına getirdiği tüm felaketleri “fıtrat” hatta “lütuf” olarak gösterebilme riyakârlığına sahip bir sistem olduğundan, “yeni ha-

pishane” vaadi, “yeni işkence aygıtları”, “yeni sömürü yöntemleri” vaadi kadar sevindiricidir!

Hapishane-kapitalizm ilişkisi birçok bakımdan gayet sıktır. Gerek polis teşkilatının oluşumunda, gerekse de sömürgeci, talancı fetih savaşlarında hapishane kitlesinin boşaltılıp kullanıldığı biliniyor. Türkiye'nin yakın tarihi faşist milislerin, mafya üyelerinin devlet tarafından kullanılmak üzere hapishanelerden çıkarıldığı örnekleriyle dolu. Yani, ister derin diyelim ister yüzeysel, devletin suçlu kitlesiyle, dolaşısıyla hapishanelerin ürettiği insan tipiyle soy bağı vardır.

Diğer yandan, devlet cinayetin ve soygunun yasallaşmış hali olduğundan, bu yasallığı da hukuk sağladığından, “suç” ve “suçlu” kavramlarının üretimi de devletin manipülasyon alanı dâhilinde kalır ve bir tür hiyerarşi içinde yasallık kazanır. Kapitalizmin oluşum dönemlerinin önemli tanıklarından Balzac'ın “her büyük servetin arkasında bir suç saklıdır” sözünü ya da anarşizmin kurucularından Proudhon'un “mülkiyet hırsızlıktır”ını nasıl unutabiliriz? Türkiye'de “yerli ve milli” sermayenin oluşumda haksız hukuksuz gasp edilen gayrimüslim mülklerinin, hakka hukuka uydurularak el konulan varlıkların, devletin her türden desteğiyle palazlandırılanların payını gözardı edebilir miyiz? Veyahut, soykırımlardan etnik katliamlara, muhaliflerin öldürülmesinden kadın, çocuk, hayvan cinayetlerine uzanan bir zincirdeki “cezazırlık”, hatta ödüllendirilme, cesaretlendirilme payını, “vatan için kurşun sikanlar”ın, “din adına, kutsal değerler adına” insan öldürenlerin alkışlanmasını gözardı edebilir miyiz? Bütün bunlar, tepeden turnağa ve turnaktan tepeye örgütlü bir “suç endüstrisi”nde hapishanelerin “yedek kitle” oluşturma potansiyeline ışık tutabilir.

Etik açıdan, suçun ve suçlunun iktidar olduğu bir çağda ve ülkede yaşıyoruz. Doğa katliamı iktidarda; kadın, çocuk, hayvan katli ve tecavüzü iktidarda; etnik-milliyetçi-ırkçı-dinci katliam ve linç iktidarda; her türden emek sömürüsü iktidarda; hırsızlık, yolsuzluk, partizanlık, hukuksuzluk, cezalandırılmazlık iktidarda... Kapitalizm suç ve suçluluyla sıkı fıkı ilişki halinde; ancak böyle işleyebiliyor. Hapishaneler ise suç hiyerarşisinin basamaklarında (henüz) yer bulamamışlara, yoksullara ve her türden muhalife ayrılmış durumda.

Keza, ülkemizdeki cin fikirli neoliberaler henüz keşfetmemiş olsa da, içeri tıktıkları insan sayısı arttıkça borsadaki hisseleri değer kazanan, büyük şirketlere “modern” köle emeği kullandıran özelleştirilmiş hapishaneler günümüz dünyasının güvenlik ve denetim kurumları arasındaki önemli finansal yapılardan biridir.

Merak ettiğim bir konu var. Panoptikon, mahkûma sürekli gözetlendiği hissi veren 1785 yılında Jeremy Bentham'ın tasarısını çizdiği bir hapisane modeli. Ortadaki gözetleme kulesiyle sekizgen yapıdaki tüm odalar rahatlıkla gözlemlenebiliyor fakat odalardan bu fark edilmiyor. Böyle olunca mahkûmlar, sürekli gözetlendiğini düşünen insanlara dönüşüyorlar. Elimizdeki, cebimizdeki, evimizdeki akıllı cihazlar post modern panoptikonlar olabilir mi?

Günümüz dünyasında panoptikonun genelleşmiş ve yaygınlaşmış bir durum olduğu, kişiyi özgürleştirceği varsayılan teknolojik gelişmelerin devletlerin denetleme ve gözetleme imkânlarını zenginleştirdiği, bireysel tutsaklığını perçinlediği aşikârdır. Bir tür “büyük hapisane” içinde yaşadığımız bir gerçektir. Ancak bence yine de bu “büyük hapisane” ile “küçük hapisane” arasında ayırım yapmamız şarttır. Dışardaki hayatta, her şeye rağmen, kendimize özgü alanlar, kaçış imkânları yaratmamız ya da mevcut panoptikon yaşantıyı dilediğimizce eğip bükmemiz, eğer kafayı buna takarsak, mümkün olabilir. İçerde ise, zamanına ve mekânına el konulmuş bireyin iradesi de büyük ölçüde ipotek altındadır, kendi potansiyelini değerlendirme, gündelik hayatını kendi kararlarıyla yönlendirme, seçme ya da seçme imkânlarından yoksundur; kaçış alanları, kaçış çizgileri yoktur; üstelik bu daraltılmış alanda yoğunlaştırılmış bir baskıya da maruz kalır, kendini geliştirme, okuma, yazma, sosyallik gibi yaşamsal faaliyetleri kendi iradesinden bağımsızlaştırılıp kurumun ve siyasal erkin iradesine tabi kılınır, en iyi durumda, nerede nasıl ve kimlerle yaşayacağına karar veremez, en kötü durumda da her türden maddi-manevi işkence ve baskıya maruz kalır. Dolayısıyla, evet, panoptikon bir dünyada yaşıyoruz, ama hapisanenin özgüllüğü asla gözardı edilmemelidir.

Kurgusuz ve Yaşanmamış adlı kitabımız şu cümleyle başlıyor; “Hayattan sızanlar, belki de hayattan firar edenlerdir yazı.” Yine aynı kitapta, “yazı, ancak bir facia anında ayakta durmayı sağlıyorsa ya da ayakta durma hazırlığıysa anlamlıdır.” Ve Hapisane Çağında sıraladığımız felaket durumları için soruyorsunuz, “Neden önce yazı anlamsızlaşır.” Size soruyorum. Neden?

Yazı hayattan beslenir, her şeyden önce de acıdan beslenir. Bir derdi olanın işidir yazı. Hayatta, ayakta kalmaya hizmet eder; kimi zaman yazan için, kimi zaman ve çoğunlukla da okuyan için. En zor koşullarda bir söz, varsa bir kitap hayata tutunmayı sağlar. Tabii, bütün bunları derken, yazıyı ideal-

leştiriyor, yüceltiyor değilim. Ama kitapla kurulan ilişkinin bireyselliği, yalnızlığı, zihinsel yaşantısı, açtığı kapılar, sorduğu sorulardır burada önem taşıyan. Kitabın metalaştığı, seri üretim nesnesi haline geldiği, reklam, “raf ömrü” gibi kavramlarla değerlendirildiği, çoksatarlık kurallarıyla yazılıp tüketildiği koşullarda böyle kitaplar, yazılar bulmak giderek güçleşir, tekkatmanlı, kolay okunup tüketilir metinler bu asli işlevi görmekten uzaklaşır. Yazarlığın meslek halini aldığı bir dünyada yazanın bu akışın dışına çıkarak hayattan ve acıdan beslenmesi, derdine duygudaş araması giderek ender bir duruma dönüştüğünden, yazan için böyle bir işlev de önemini yitirir, okuyanın da tekrar tekrar döneceği, her okumada farklı anlamlar bulacağı kitaplarla karşılaşma ihtimali azalır.

“Yazı anlamsızlaşır”, çünkü bunca facianın ortasında “lüks” kalabilir, yazmaya ne imkân ne mecal bulunabilir, üstelik facia bütün şiddetine rağmen dilsizdir, maruz kalanı dilsizleştirir, sessizleştirir. Ama insan olmanın paradoksu da burada yeniden başlar. Adorno'nun “Auswitch'den sonra şiir yazılabilir mi?” sorusu da, Paul Celan'ın cellatların dilini kullanarak yazdığı muhteşem şiirleri bize armağan etmesi de meşrudur, anlamlıdır. Yazı, bireysel ve/veya toplumsal acıdan beslenirken, acının en haslarından olan (yine bireysel ve/veya toplumsal) facianın işleyiş mekanizmaları arasında mağdurları, kurbanları dilsizleştirmek, rasyonel dünyayla, anlam ve hakikat dünyasıyla bağı koparmak vardır. “Kelimelerin kifayetsizliği”, “ne desem boş” duygusu, yani yaşanan felaket karşısındaki çaresizlik, duygudaşlık, empati sağlama güçlüğü ve güçsüzlüğü tam da “önce yazının anlamsızlaşması”na denk düşer. Ama paradoks buradadır: Acının sağaltılmasının yolu ağırlık olarak sanatsal ifade biçimlerinden, yazıdan geçtiğinden, kişi ya da toplumlar yaşananı dışsallaştıracak, ifade edecek yollar buldukça kendilerini de yeniden kazanırlar, yas tamamlanır, ayakta ve hayatta kalınır.

Edebiyatın sektöleşerek, kapitalistleşerek bugün geldiği noktada yazının anlamla, hakikatle bu bağı gönüllü olarak koparttığını, (facianın süregenleştiği, normalleştiği bu dünyada) faciaya bile gerek duymadan zaten anlamsızlaştığını, sistemsel üretim döngüsünde yer bulabilmek, hiyerarşide yükselip pay alabilmek için anlam arayışından bile isteye koptuğunu söyleyebiliriz. İnsan anlam arayan bir hayvandır. Yazının anlamla, hakikatle ilişkisini kestiği günümüzde “önce yazı anlamsızlaşır”, bir market ve *marketing* nesnesine dönüşür ve insan da *hiçleşir*.

Bu noktada hapisaneyle de bir bağ kurabiliriz: Edebiyatın

mevcut hali bir tür zihniyet hapishanesi yaratmaya, dili anlamdan, hakikatten yoksun bırakıp, maddi hapishanelerden çok daha ciddi bir hapishane yaratmaya, insanın asli yaratıcılığını köstekleyip onu üretim-tüketim-gösteri sarmalına esir etmeye hizmet eder. Böylece asıl genelleşmiş hapishanenin, firar edilmesi imkânsız anlamsızlık evreninin içine insanı zincirleme, onu gardiyanlarından biri olduğu anlamsızlık hapishanesinin müebbet mahkûmu kılma, zihniyet duvarlarına tuğla örme görevini üstlenen edebiyat, kapitalist sistemin insanı köleleştirip sömürgeleştirme, edilgen kılma, aptallaştırma hedefinde önemli bir araç haline gelir. Asıl hapishaneler de böylece kurulmuş olur; anlam yaratarak kendini var eden insan kendi hiçliği içinde gündelik hayatını ve sistemi yeniden üreten bir varlıktan ibaret kalır.

Binbir Gece Masalları, bir çeşit esaret altındaki Şehra-

zat'ın hayatta kalmak için anlattığı hikâyelerden oluşuyor. Decameron'da ise vebadan kaçan on kişi, bir süre sığındıkları yerden sırayla hikâyeler anlatarak, içine düştükleri kısmî esaretten zihnen kurtulmaya çalışıyorlar. Yolları karla kapanan köylerde de gece hikâyeleri önemlidir, hayatidir. Sizin de kitapta yer verdiğiniz gibi, "Kapatılan insana dair genel metafor, hapsedilenin beden olduğu, ruhun firar ettiği." Ruhun firarı için edebiyat/düşün hep şart olmuştur. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Bir önceki soruda da belirttiğim gibi, "zor koşullarda" edebiyat, düşünce olmazsa olmaz bir işlev görür. Üstelik ille de esaret, kapanma, kapatılma gibi olağandışı haller için değil yalnızca; hayatın ta kendisine anlam katabilmek, zamanın akışına katlanabilmek için de şarttır edebiyat. Hapishanede elbette fiziksel bir esaret sözkonusu, ama düşünceye, ha-

yallere kimse pranga vuramaz. Zaten vurulamadığını da bütün tarih bize öğretiyor. Muktedirler ne hayaller kurarsa kursun insana boyun eğdiremeyeceklerdir. En zor koşullar altında bile düşüncelerinden taviz vermeyen, yaratmaya, üretmeye devam eden özgür ruhlu muhalifler, yazarlar, düşünürler mekâmi olmuştur hep hapishaneler.

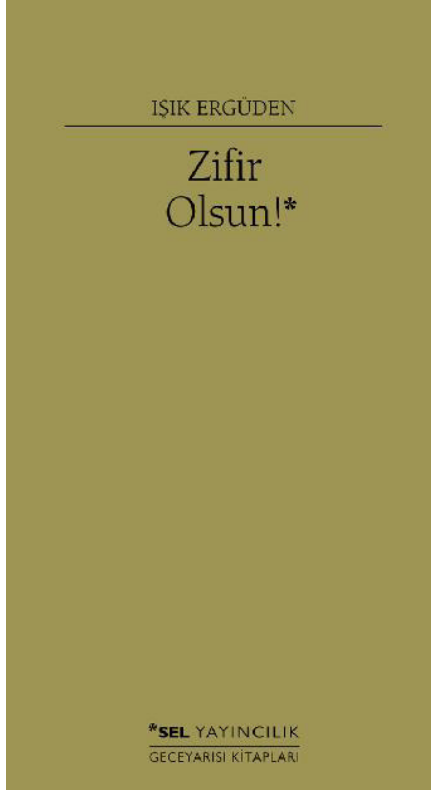
Bir çeviri eserde okura kitabın yazarı haricinde güven veren en önemli faktör çevirmen. Kapakta çevirmenin adını yazarın adı kadar önemseyenlerdenim. Bir kapakta “*Türkçesi: Işık Ergüden*” ibaresini gördüğümde bunu aynı zamanda bir dost tavsiyesi olarak anlıyorum. Çevirmenliği iyi bir çevirmenden duymak isterim. Ama merak ettiğim sizi buna yönlendiren ne oldu?

Teşekkür ederim bu yaklaşım için. Ancak her basılı çevirinin kolektif bir yayın çabasının ürünü olduğunu, editör, redaktör, son okumacı gibi çeşitli kişilerin de katkısı taşıdığına asla unutmamalı.

Çevirmenliğe beni yönlendiren elbette bir miktar içinde bulunduğum koşullar oldu, ama daha ziyade de bir ofis işinde çalışmak istememek, zaman kullanımında serbest kalmak gibi duygular... Ne var ki, Türkiye’de profesyonel anlamda çevirmen olmak asgari geçim koşullarına bile sahip olamamak anlamına geliyor. En az iki dile gayet hâkim olan, dünya kültürüne vakıf bir kişi olduğunu kabul edeceğimiz bir çevirmenin bu ülke koşullarında her ay asgari ücreti bile evine sokabilmesine imkân yoktur, ayrıca ne sosyal güvenlik ne de emeklilik, ücretli izin gibi haklardan yararlanmaktadır. Kısacası bir tür şövalyelik olarak görülebilir çevirmenlik.

Çeviri edebiyat konu olunca “ana dilinde okumak gibi olmuyor”, “çok şey kaybediyor”, “çeviri başka bir metindir” vb. cümleler duyuyoruz. Ne demek istersiniz?

“İyi çeviri”, “kötü çeviri” tartışması elbette hep yapılabilir, ama bunca gayriinsani koşullarda çalışan çevirmenlerden “iyi çeviri” beklemek de bir hayal olabilir. İşin bu tarafını bir

kenara bırakırsak, neyse ki hâlâ çok-kültürlü ve çok-dilli bir dünyada yaşıyoruz. Çeviri bunlar arasında bir köprü işlevi görüyor. Ama çeviri bu çok-kültürlülüğü ve çok-dilliliği indirgemekle, “tek”-leştirmeyle yükümlü asla değil; tam tersine, bu çoğulluğu verebilir, yansıtabilir olmalı. Üstelik bunu da kendi dilinin sınırları içinde “okunabilir”, “anlaşılabilir” kalarak yapabilmeli. Bir ölçüde çetrefil bir durum ortaya çıksa da, çevirmenin becerisi tam bu ince çizgide yatıyor. Kaynak metne ve kaynak metnin yazarına odaklı bir çeviriyi benimserken aynı zamanda yaratıcı yetenek sergileyip edebiyat zevki verebilmelidir.

Çeviri faaliyetlerinin yazarlığınıza etkisi nedir? Çok fazla zamanınızı aldığını tahmin edebiliyorum.

Yazarlık benim için hiçbir zaman bir meslek olmadı, dolayısıyla yazdıklarım hep uzun zaman dilimine yayılan, kendi kendini dayattığında dışı çıkan metinler oldu. Çevirmenlik ise mesleğim;

mevcut koşullarda zaman alması kaçınılmaz oldu, hâlâ da alıyor. Çevirinin etkilerine gelince, bir bakıma dille ilişkiyi çeşitlendiren, yoğunlaştıran, dile bambaşka gözlüklerle bakmayı sağlayan bir uğraş. Ama bir başka açıdan, benimki gibi uzun yıllara yayılan bir çeviri faaliyeti, bir tür meta-dilin oluşumuna da yol açıyor, dilin aynışması riski içeriyor, hatta kişi kendine has dilini de yitirebilir.

Son olarak, şu klasik soruyu sormak istiyorum: Tezgâhta ne var? Teşekkürler.

Tezgâhta yoğun, hacimli çalışmalar var. Ama hayat ne kadarına imkân tanır, izin verir bilemiyorum. Bu nedenle de söz etmek istemiyorum... Benimle bu söyleşiyi yaptığın için de ben teşekkür ederim, herkese kolaylıklar dilerim...